

Varför tror folk bisarra saker?

Hur kommer det sig att så många människor hyser förnuftsvidriga och bisarra föreställningar? Det är en fråga som alla skeptiker ställer sig förr eller senare. Och svaret brukar bli ungefär: Pseudovetenskap kan göra livet mer spännande (t.ex. tro på astrologi) eller tryggare (t.ex. kreationism), man kan ha ideologiska eller känslomässiga skäl att tycka illa om (natur)vetenskapen (som inom New Age), man kan bli lurad av psykologiska, perceptuella eller psykomotoriska mekanismer (t.ex. slagrutetro), man vill hysa samma åsikter som personer i omgivningen (såsom i sekter), man kan göra grova felbedömningar av vad som är sannolikt eller osannolikt (som när folk tror på "Bibelkoden"), man vill gärna tro på auktoriteter, och så vidare.

Religionshistorikern Olav Hammer – som tidigare skrivit *På spaning efter helheten* (1997) och *Profeter mot strömmen* (1999) – försöker i sin nya bok besvara frågan varför så många faller för pseudovetenskap, och han gör det genom att gå igenom de drivkrafter jag nämnt ovan,

plus ytterligare några. Summan av alla dessa mekanismer kallar Hammer "osunt förnuft". Termen ges aldrig någon exakt definition, utan är tänkt som en behändig samlingsbeteckning. Hammer presenterar alltså inte några nya originella svar, utan "återger några av höjdpunkterna i en gedigen forskningstradition kring dessa drivkrafter" (s. 7). Men därmed inte sagt att bokens innehåll redan är allmänt känt! Tvärtom framstår det som angeläget att sprida kunskap om de vanligaste sätt på vilka man kan lura sig själv.

Hammer påpekar visserligen (s. 23) att inget av det som står i *Osunt förnuft* behöver tolkas så att healing, besök från utomjordiska civilisationer, telepati etc. ska betraktas som motbevisade. Men det bestående intrycket hos en normal läsare måste ändå bli att sådana fenomen är väldigt osannolika. Några exempel på resonemang ur boken finns återgivna här intill.

Jag vill särskilt lyfta fram tre förhållanden som mer eller mindre tydligt kan utläsas ur boken, och som jag tycker är viktiga. För det första kan förekomsten av pseudovetenskaper sällan förklaras på bara ett sätt. Ta till exempel kreationismen. Dess spridning bör inte förklaras *enbart* med att anhängarna finner trygghet i uppfattningen att Gud skapat människan precis som hon är idag, även om det säkert är en viktig komponent (särskilt för

---

OSUNT FÖRNUFT
En bok om intuitivt
och kritiskt
tänkande.
Olav Hammer.
Wahlström &
Widstrand,
Stockholm 2002.

Ur Osunt förnuft:

”Två brittiska parapsykologer, Richard Hodgson och S. John Davey, genomförde redan 1887 ett experiment på deltagare i de spiritistiska seanser som då var på modet. De arrangerade en seans med fejkade fenomen. Efteråt bad de deltagarna att beskriva seansen. Då upptäckte de att många viktiga händelser aldrig rapporterades, annat som aldrig inträffade beskrevs ingående i vittnesmålen och ordningen på seansens olika moment blandades samman. Hodgson och Davey konstaterade att en ögonvitnesskildring av en seans knappt gav några ledtrådar alls till vad som egentligen hade hänt” (s. 33).

”Kemiska signaler forsar genom ett nätverk av celler och ger upphov till tankar och känslor. För att telepati skall fungera behöver de olika tillstånden i min hjärna på något sätt översättas till en signal som lämnar mina hjärnceller och färdas över till mottagarens hjärna. Där måste signalen kunna sätta igång de processer som krävs för att hans eller hennes tankar skall börja likna mina. Problemen är många. Mottagarens hjärna är redan fullt aktiv med sina egna tankar. Signalen som kommer från mig måste kunna utlösa nya kemiska signaler som förvandlar detta okända hjärntillstånd, förkroppsligat i en

hjärna som säkert inte är exakt identisk med min egen, till en serie nya tillstånd som motsvarar 'rätt' tankar och känslor. Anledningen till att radiomottagare kan ta emot signaler och omvandla dem till ljud är att de är enkla och mycket standardiserade apparater. Men det verkar hart när otänkbart att signaler utifrån som är så svaga att ingen mätutrustning uppfattat dem skulle kunna pricka rätt och utlösa en viss tanke hos en unikt uppbyggd mänsklig hjärna" (s. 124).

"En grupp studenter (...) fick frågan om de ville hjälpa sin professor att undersöka folks reaktioner på kontroversiella budskap. För att genomföra studien behövde han nämligen några frivilliga som skulle bära runt ett plakat med texten 'BÄTTRA ER!' på campusområdet i en halvtimme. (...) Vad studenterna inte visste var att det var de själva som var försökspersonerna, och det som skulle undersökas var människors vilighet att utföra pinsamma uppdrag. Ungefär hälften gick med på att vandra runt med skylten. (...) De som kunde tänka sig att bära runt på plakatet trodde att 63% av de tillfrågade skulle göra likadant. Av de som inte ville genomföra den genanta uppgiften, trodde bara 23% att andra nog skulle göra det. Studenterna värderade alltså sin egen inställning som den statistiskt normala" (s. 206-207).

gräsrötterna). Kreationismen uppvisar även auktoritetstro, felaktiga bedömningar av sannolikhet och flera andra ingredienser i det osunda förnuftet. (Dessutom sprider kreationister uppsåtliga lögnen, vilket gör kreationismen till en ovanligt obehaglig pseudovetenskap.)

För det andra är inga av de psykologiska mekanismer som Hammer tar upp specifika för pseudovetenskapstro. Istället är det en viktig poäng i boken att mekanismerna är allmängiltiga, och att man kan vilseledas av dem även i helt andra sammanhang. Deras allmängiltighet medför också att knappast någon kan vara helt immun mot dem. Alla blir vi ibland förledda av det osunda förnuftet. Att uppfatta meningsfullhet i egentligen slumpmässiga sammanträffanden är en vanlig fallgrop.

För det tredje uppstår inte alla pseudovetenskaper av att anhängarna är okunniga och antivetenskapliga (även om det finns exempel på sådant). Tvärtom kan pseudovetenskapsmannen besitta flera egenskaper som är eftersträvarsvärda inom vetenskapen, såsom nyfikenhet, snabbtänkt och kunskapsörst. Han vill gärna hitta en förklaring till något fenomen som framstår som ett mysterium för honom. Så långt är allting gott och väl. Felet är oftast att han blir så förtjust i sin teori att han inte kontrollerar om den stämmer med verkligheten, och att han ignorerar invändningar från utomstående. Pseudovetenskapsmannen saknar förmåga att ta kritik och att vara självkritisk, nödvändiga egenskaper för att vetenskap ska kunna bedrivas.

Även om Hammer på flera ställen betonar att alla kan bli vilseledda, ”det osunda förnuftet är inbyggt i oss alla”, så andas boken optimism genom sin blotta existens: Det

går att minska inflytandet av osunt förnuft om man bara lär sig att känna igen det. Lite synd är det dock att Hammer inte tycks vilja ge skeptiker erkännande för att de faktiskt brukar säga mycket av det som står i boken. Istället får ”organiserade skeptiker” en känga för att de ”utgår från att de själva är moralens väktare”, och för att deras motståndare ”riskerar att stämplas som irrationell, lågutbildad eller behäftad med allvarliga personliga brister” (s. 223-224). En sådan risk är högst verklig, och naturligtvis finns inga garantier för att skeptiker alltid uppträder på bästa sätt. Min uppfattning är dock att organiserade skeptiker huvudsakligen skiljer sig från oorganiserade just genom att ta sina motståndare på allvar.

Men detta är en *petitess*. På det hela taget är *Osunt förnuft* genom sin vittförgrenade och pedagogiska argumentation en mycket värdefull bok. Den kan läsas med stor behållning av envar som är intresserad av pseudovetenskapens utbredning. I skolbibliotek borde den inta en hedersplats.

Jesper Jerkert